

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1984.3.02>

Epp JAANVÄRK, Klara HALLIK

ÜLEVAADE AASTAIL 1960—1982 RAHVUSSUHETE ALAL AVALDATUD TÖÖDEST

Paljurahvuselisest riigis on rahvussuhted sotsiaalsete suhete koostisosa, kusjuures rahvussuhete üldiseloomu määrab ühiskonnatüüp ja riigi poliitiline korraldus. Sellises riigis sõltub rahvussuhetest olulisel määral iga rahvuse areng, selle pidurdamine või soodustamine. Rahvuste sotsiaal-majanduslikust ja kultuuritasemest oleneb omakorda rahvussuhete sisu, sest need suhted võivad kujuneda sotsiaalses ja majanduslikus mõttes erinevate rahvaste või siis võrdväärsete partnerite vahel. Eestlaste kui väikerahva arengulugu pakub küllaga ainet, et uurida erineva kvaliteediga rahvussuhteid ning selgitada nende mõju rahvuse sotsiaalsele progressile.

Kogu eesti rahva ajalugu osutab rahvussuhete olulisusele. Seda mitmel põhjusel. Eesti geograafiline asend suurte naabermaade huvide ristumispunktsena on tõmmanud sinne rahva kaasa Euroopa ajaloo ühisesse hoovusse, kuid õigusetu, alistatud ja ekspluateeritava rahvana. Teiselt poolt on rahvuse avatus välisteguritele mõjutanud tema kultuuri arengut. Teatavasti oli Eesti ala mitme sajandi jooksul skandinaavia, soome, vene ja saksa kultuuri intensiivse kokkupuute ja vastastikuse mõju piirkond. Ja lõpuks: nagu teistelgi Baltimaade rahvastel oli eestlastel lühiajaline kodanlik rahvusriik. 20 aasta jooksul energiliselt propageeritud natsionalismiideoloogia mõjustas põlvkonda, kes sel perioodil astus ellu ja kellest suur osa elab-töötab tänapäeva Nõukogude Eestis. Need asjaolud tõid paratamatult kaasa sotsialistlike rahvussuhete mõned erimomendid, võrreldes teiste nõukogude rahvastega, kelle kuulumine ühisriiki oli katkematu. Peale selle, erinevalt paljudest nõukogude rahvastest oli eestlaste rahvuslik konsolideerumine nõukogude võimu kehtestamise ja Nõukogude Liitu astumise ajaks lõpule jõudnud.

Rahvussuhted on alati saatnud eesti rahva ajaloolist arengut sotsiaalse keskkonna väga olulise, mõnikord isegi määrava tegurina. See pärast nõuab nii meie ajaloo kui ka tänapäeva uurimine vajalikku tähelepanu nende suhetele.

Et jälgida teoreetilise mõtte arengut rahvussuhete eri aspektide hindamisel, on tarvis ülevaadet sellealastest uurimustest. Ülevaate koostamise vajalikkust põhjendab asjaolu, et seni puudub selle probleemi koondhistoriograafia, rahvussuhete uurimist on ainult osaliselt valgustatud üldisemates historiograafilistes artiklites.¹ Pretendeerimata ammendavale käsitlusele, püütakse käesolevas ülevaates Nõukogude Eesti ühiskonnateadlaste 1960—1982 avaldatud tööde põhjal näidata rahvussuhete uuri-

¹ Vt. *Laul, E.* Eesti ajalooteaduse leninliku etapi põhijooni. — Rmt.: Leninlik etapp eesti ajalooteaduses. Tln., 1970, 40—47; *Arumäe, H. V. I.* Lenin Oktoobrirevolutsioonist, välismaisest sõjalisest interventsioonist ja Kodusõjast Eestis. — Samas, 49—74; *Plotnik, E., Saat, J.* Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo uurimine. — Samas, 85—125; *Vüres, A.* Etnograafilise mõttearengu põhijooni. — Samas, 244—246; *Сийливааск К.* Основные этапы развития советской историографии в Эстонской ССР. — Изв. АН ЭССР. Обществ. н., 1980, № 3, 280—293.

mise põhisuundi. Rahvussuhete teoreetiliste aspektide rohkus ja keerukus nõuab edaspidi historiograafilise analüüsi süvendamist üksikküsimuste kaupa.

Kuna rahvussuhted on enamikku ajaloouurimusi läbiv teema, on käesolevas artiklis vaatlusel vaid kõige üldistavamad ajalookäsitlused ja spetsiaalselt rahvussuhteid analüüsivad väljaanded. Ülevaade kirjandusest on esitatud eestlaste rahvusliku arengu kronoloogia järgi.

Kõige olulisem eestlaste rahvuslikku arengut käsitlev teos on teadlaste kollektiivse töö viljana valminud kolmeköiteline «Eesti NSV ajalugu».² Väljaande 2. köide on siiani ülevaatlikem koguteos eesti kodanliku rahvuse kujunemisest ja rahvuslikust liikumisest. 3. köites on leitud kajastust eesti töötajate ulatuslik koostöö teiste Nõukogude Liidu rahvastega võitluses nõukogude võimu eest ja sotsialismi ehitamisel.

Kolmeköitelises «Eesti NSV ajaloos» eelneb iga arenguetapi käsitlusele historiograafiline sissejuhatus, milles antakse ülevaade olemasolevatest uurimustest läbi aegade, sealhulgas praegusaja nõukogude ja välismaa teadlaste töödest.

Kokkuvõtlikult kajastuvad eestlaste rahvusliku arengu ja rahvussuhete uurimise tulemused «Eesti nõukogude entsüklopeedia» 2. köites³ ja eriti entsüklopeedilises teatmeteoses «Nõukogude Eesti»⁴.

Rahvussuhete uurimise üksikutest valdkondadest ulatuvad kõige kaugemasse minevikku eesti rahva etniline kujunemine ja tema suhted naabritega, eelkõige läänemeresoomlaste ja slaavlastega. Harri Moora algatatud ja juhitud viljakad arheoloogilised ja etnograafilised uurimused on ilmunud mitmes üld- ja erikäsitluses. Lugejani on jõudnud A. Moora, H. Moora, L. Jaanitsa, J. Richteri jt. tööd⁵, mis selgitavad eestlaste arengulugu mõjutanud tegureid arheoloogilise ja etnograafilise materjali alusel.

Kollektiivse töö viljana 1982. aastal valminud koguteos «Eesti esiajalugu» selgitab varasemast märksa ammendavamalt eestlaste etnogeneesi ja etniliste suhete küsimusi kuni 13. sajandi alguseni.⁶ Selleks ajaks kinnistus üha enam ühine etnonüüm, oli moodustunud ühtne etniline baas eesti rahva kujunemiseks.⁷

Soome-ugri keelte ja kultuuride võrdlevate uuringute andmed aitavad samuti täpsustada eestlaste etnilise põlvnemise ja rahvustevahelise suhtlemise kaugemat ajalugu.⁸

13. sajandi algusest Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini olid eestlased allutatud võõrale ülemvõimule. See pidurdas rahva arengut.

² Eesti NSV ajalugu. 3 kd. 1. Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Peatoim. G. Naan. Tln., 1955; 2. XIX sajandi 50-ndaist aastaist kuni 1917. a. märtsini. Peatoim. J. Saat. Tln., 1963; 3. 1917. aasta märtsist kuni 50-ndate aastate alguseni. Peatoim. V. Maamägi, Tln., 1971; История Эстонской ССР. В 3-х т. 1. С древнейших времен до середины XIX века. Под ред. А. Вассара и Г. Наана. Таллин, 1961; 2. С 50-х годов XIX века по март 1917 года. Под ред. И. Саата. Таллин, 1966; 3. С марта 1917 года до начала 50-х годов. Под ред. В. Маамяги. Таллин, 1974.

³ Eesti nõukogude entsüklopeedia. 2. Peatoim. G. Naan. Tln., 1970.

⁴ Nõukogude Eesti. Entsüklopeediline teatmeteos. Peatoim. G. Naan. Tln., 1975; teine, täiendatud väljaanne, Tln., 1978; Советская Эстония. Энцикл. справочник. Глав. ред. Г. Наан. Таллин, 1979; Soviet Estonia. Land, People, Culture. Ed. by L. Valt. Tln., 1980.

⁵ Eesti rahva etnilisest ajaloost. Artiklite kogumik. Toim. H. Moora. Tln., 1956; Moora, A. Peipsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus Eesti-Vene suhetest. Tln., 1964; Slaavi-läänemeresoome suhete ajaloost. Artiklite kogumik. Toim. H. Moora, L. Jaanits. Tln., 1965; Рухтер Е. В. Русское население западного Причудья (Очерки истории, материальной и духовной культуры). Таллин, 1976; Рухтер Е. В. Интеграция сету с эстонской нацией. — Rmt.: Eesti talurahva majanduse ja olme arengijooni 19. ja 20. sajandil. Tln., 1979, 90—125. Троска Г. А. Поселения прибрежных шведов в Эстонии XIX в. — Скандинавский сборник, 1976, № 21, 172—187.

⁶ Eesti esiajalugu / L. Jaanits, S. Laul, V. Lõugas, E. Tõnisson. Tln., 1982.

⁷ Samas, 419.

⁸ Vt. näit. Ariste, P. Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. Tln., 1981.

Alles kapitalistlike tootmissuhete levikuga kaasnenud ümberkorraldused, sealhulgas külaühiskonna diferentseerumine, rahvusliku kodanluse ja haritlaskonna tekkimine, rahvakooli edusammud jms. löid eeldused ühtse eesti rahvuse kujunemiseks. E. Janseni tööd annavad ülevaate eesti talurahva rahvusliku teadvuse kujunemisest 19. sajandil⁹, samuti eesti rahvuslikust vabastusliikumisest seoses C. R. Jakobsoni «Sakalaga»¹⁰. Balti erikorra vastu suunatud ja rahva põhimasside, eelkõige talurahva sotsiaalseid huve väljendavat rahvusliku liikumise demokraatlikku suunda käsitleb autor kogu Venemaa ja ka teiste Euroopa riikide analoogiliste liikumiste taustal. E. Janseni uurimuste väärtust tõstab asjaolu, et need on siiani ainsad eestlaste rahvusteadvuse kujunemisloo käsitleused, mis võimaldavad jälgida rahvusühtsuse ja klassivõitluse keerulisi seoseid.

Kahekordne rahvuslik surve ja baltisaksa mõisnike piiramatu võim eesti talurahva üle tõukas eesti rahvusliku liikumise demokraatlikku tiiba, s. t. kujunevat rahvuslikku haritlaskonda paratamatult vene demokraatliku liikumise poole. Seda soodustas asjaolu, et vene demokraatide tsarismivastases võitluses kuulus oluline koht rahvaste üheõiglusluse ideele. Praktiliselt väljendus see huvis Venemaa rahvuskultuuride vastu, nende toetamises ja tutvustamises.

Eesti kultuurikontakte vene ja teiste Venemaa rahvastega 19. sajandil ja 20. sajandi algul on ulatuslikult uurinud S. Issakov.¹¹ Tema uurimused käsitlevad põhiliselt kirjandussidemeid, ent analüüsivad ka Venemaa ühiskondlik-poliitilise elu ning ideelise võitluse mõju kultuurisidemeile. S. Issakovi tööd annavad rohkesti teavet eesti haritlaste esimeste põlvkondade kultuurihuvist ja nende tegevusest kujuneva rahvuskultuuri üldkultuurilise orientatsiooni avardamisel.

Huvipakkuva pildi Venemaa Balkani-poliitika kajastumisest Eestis annab Eesti ühiskonnateadlaste poolt 1877.—1878. aasta Vene-Türgi sõja 100. aastapäevaks koostatud kogumik.¹² Siin vaadeldakse eesti soldatite osavõttu sellest bulgaaria rahvale rahvusliku vabanemise toonud sõjast (V. Boikov), Vene-Türgi sõja mõju ideelis-poliitilisele võitlusele Eestis (E. Jansen), sõja kajastusi eesti rahvalaules (M. Hiiemäe, I. Rüütel) ning Eesti ja Bulgaaria kirjandussidemete kujunemist (S. Issakov).

Kapitalistlike suhete arenedes 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul muutus paratamatult rahvusküsimuse sotsiaal-klassiline tähendus Eestis. Rahvustevahelised vastuolud hakkasid üha enam põimuma rahvusesisestesse klassivastuoludega. See asjaolu vajutas tugeva pitseri kõigile rahvusliku elu ilmingutele ja rahvuslike eesmärkide ideoloogilisele interpreteerimisele.

Ideoloogiline ja poliitiline võitlus rahvusküsimuses muutus Eestis nagu Venemaalgi eriti ägedaks pärast Veebruarirevolutsiooni ning kujunes sotsialistliku revolutsiooni ja kodusõja lahutamatuks elemendiks. Tsaarivalitsuse kukutamise järel tekkinud kodanlikud ja väikekodanlikud parteid püüdsid varjata oma klassihuviseid rahvuslike loosungitega.¹³ See

⁹ Jansen, E. Eesti talurahva rahvusliku teadvuse kujunemisest XIX sajandil. — Rmt.: Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX sajandil. Tln., 1977, 67—119.

¹⁰ Jansen, E. C. R. Jakobsoni «Sakala». Tln., 1971.

¹¹ Исаков С. Г. Остзейский вопрос в русской печати 1860-х годов. — Уч. зап. Тартуск. гос. ун-та, вып. 107. Тарту, 1961; Исаков С. Г. Об отношении передовой русской общественности Тарту конца XIX — начала XX вв. к «русификации» и особому остзейскому режиму. — Уч. зап. Тартуск. гос. ун-та, вып. 209. Тарту, 1968, 243—352; Исаков С. Г. Русские писатели и Эстония. Таллин, 1978; Исаков С. Г. Сквозь годы и расстояния. Из истории культурных связей Эстонии с Украиной, Грузией и Латвией в XIX — начале XX в. Таллин, 1969; Issakov, S. Kuidas algas vennasrahvaste tutvus eesti kirjanusega. — Keel ja Kirjandus, 1974, nr. 2, 78—86; nr. 3, 138—147; nr. 4, 200—210.

¹² К столетию русско-турецкой войны 1877—1878 годов. Под ред. В. Маамяги. Таллин, 1977.

¹³ Graf, M. Poliitilised parteid Eestis. 1917—1920. Tln., 1982, 105—130.

asjaolu etendas oma osa revolutsiooni sotsiaalse baasi diferentseerumises. Rahvusküsimuse tähtsus 1917.—1919. aasta revolutsioonilises liikumises ja eesti bolševike rahvusprogramm on leidnud küllalt mitmepalgelist käsitlust. Siia kuuluvad E. Silgu¹⁴ ja J. Saadi¹⁵ uurimused. J. Saat jõuab järeldusele, et eesti bolševikud ei arvestanud rahva mälus säilinud rahulolematust tsaarivalitsuse rahvusliku survega, mida kodanlus kasutas ära usaldamatuse äratamiseks venelaste vastu üldse. Kodanlike natsionalistide üleskutse moodustada oma rahvusvabariik leidis poolehoidu elanikkonna väikekodanlikes kihtides. Kui Eesti bolševikud oleksid järginud 1917. aastal V. I. Lenini ettepanekut kuulutada Eesti suveräänsiks sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks, oleks see aidanud suurendada nende mõju laiades rahvahulkades.¹⁶

Eelnevast lähtudes pakub erilist huvi eesti bolševike juhtiva organisaatori ja ideoloogi, esimese Nõukogude Eesti konstitutsiooni projekti autori J. Anveldi seisukohtade tundmaõppimine. K. Tammistu on uurinud J. Anveldi vaateid natsionalismi ja internatsionalismi küsimuses ja Eesti ühiskondlik-poliitilise arengu taustal näidanud nende muutumist.¹⁷

Kõige mitmekülgsem ja ülevaatlikum spetsiaalkäsitlus rahvusriikluse probleemistikust on M. Grafi ja T. Karjahärmi ühistöö «Rahvusküsimuse ajaloost Eestis: enesemääramine ja riiklus».¹⁸ Selles põhjalikus artiklis jälgivad autorid erinevate klasside ideoloogide seisukohtade arengut konkreetse sotsiaal-majandusliku ja poliitilise olukorra analüüsi taustal. Kuigi artikli kronoloogiline raamistik hõlmab ligi sajandipikkust perioodi kuni käesoleva ajani, on peatähelepanu pööratud 1917.—1920. aasta teravale poliitilisele võitlusele. Lisaks sellele uurimusele on üldistamist leidnud varasemad käsitlused EKP programmilistest ja taktikalistest nõudmistest rahvusküsimuses aastail 1920—1940 ning eesti töörahva võitlusest riikliku liidu eest NSV Liidu rahvastega.¹⁹

Omaette suunda Eesti NSV rahvussuhete käsitlemisel kajastavad uurimused, mis on pühendatud eesti rahvusrühma kujunemisele ja arengule väljaspool eestlaste põhiasumisala. Siin on teedrajavad V. Maamäe üldistavad tööd eesti asunikest kogu Nõukogude Liidu territooriumil aastail 1917—1940.²⁰ Rikkaliku allikmaterjali alusel näitab autor eesti asunike saatust pöördelistel revolutsiooni ja kollektiviseerimise aastail. Eestlaste seisund vähemusrühmana ei takistanud nende aktiivset osalemist sotsialistlikus ülesehitustöös. Kultuurautonoomiat kasutava rahvusrühmana arendasid eestlased Nõukogudemaal rahvuskultuuri sotsialistlikke

¹⁴ *Silk, E.* Rahvusliku liikumise ja eesti bolševike rahvuspoliitika küsimusi Oktoobrirevolutsiooni ajal Eestis. — TRU Toim., vihik 137. Tartu, 1963, 16—50; *Silk, E.* Bolševike võitlus eesti keele õiguste eest 1917. aastal. — Keel ja Kirjandus, 1958, nr. 11, 670—680.

¹⁵ *Saat, J.* Eesti töörahva suveräänse rahvusvabariigi rajamine (1917—1919). — ENSV TA Toim. Ühisk., 1968, nr. 4, 319—337; *Saat, J.* Eesti nõukogude riigi loomine ja tema riiklikud suhted Nõukogude Venemaaga 1917.—1918. aastal. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1972, nr. 4, 353—370.

¹⁶ *Saat, J.* Eesti töörahva suveräänse rahvusvabariigi rajamine (1917—1919). — ENSV TA Toim. Ühisk., 1968, nr. 4, 328—329.

¹⁷ *Tammistu, K. J.* Anveldi seisukohtadest rahvus- ja internatsionalismi küsimustes. — Rmt.: Revolutsioonist revolutsioonini. 1905—1940. Tln., 1975, 92—116.

¹⁸ *Graf, M., Karjahärm, T.* Rahvusküsimuse ajaloost Eestis: enesemääramine ja riiklus. — Looming, 1982, nr. 11, 1528—1548.

¹⁹ *Ant, J.* EKP programmilistest ja taktikalistest nõudmistest rahvusküsimuse valdkonnas aastail 1920—1940. — TRU Toim., vihik 299. Tartu, 1972, 23—37; *Maamägi, V.* Eesti töörahva võitlus riikliku liidu eest NSV Liidu rahvastega. — Rmt.: Eesti ühendamisest Venemaaga ja selle ajaloolisest tähtsusest. Tln., 1960, 249—269; *Liebman, A., Maamägi, V.* Eesti töörahva võitlus ühinemise eest NSV Liidu rahvastega. — Eesti Kommunist, 1982, nr. 7, 16—21.

²⁰ *Maamägi, V.* Eestlastest asunikud tsaari-Venemaal. — Rmt.: Revolutsioonist revolutsioonini, 43—66; *Maamägi, V.* Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917—1940). Tln., 1980; *Маамяги В.* Эстонские поселенцы в СССР. (1917—1940 гг.) Таллин, 1976.

elemente. L. Võime monograafias uuritakse eestlaste rühma Kaukaasias.²¹

Nõukogude Eesti rahvussuhete historiograafia ühe suurema alajaotuse moodustab Eesti proletariaadi internatsionaalsete sidemete valgustamine revolutsiooniliikumise eri etappidel. Sellealased tööd²² näitavad eesti kommunistide ja klassiteadlike tööliste internatsionalismi, mis karastus nende ühises võitluses kogu Venemaa töölisklassiga. Internatsionalism ja klassisolidarsus oli rahvusliku proletariaadi poliitilise teadvuse olulisemaid jooni. Kodanluse võimuletulekuga katkesid eestlaste ajalooliselt kujunenud sidemed Venemaa rahvastega. Võideldes kõigi vahenditega esimese sotsialistliku riigi ideoloogilise ja poliitilise mõju vastu eesti töörahvale, kultiveeris kodanlus natsionalismi ja orienterus välispoliitikas Lääne imperialistlikele ringkondadele. See orientatsioon, nagu teada, viis eesti kodanluse reaktsioonilised ringkonnad hiljem rahvuslikule reetmisele ja koostööle saksa fašismiga, sõjajärgsel perioodil aga tegi neist äärmusliku antikommunismi ja antisovetismi liitlase.

Kohaliku saksa rahvusest elanikkonnaga ja fašistliku Saksamaa inimvaenulike plaanidega seotud rahvussuhete ilminguid on uurinud J. Raid.²³ Antisovetismi rahvussuhete valdkonnas paljastavad V. Govoruštšenko ja H.-A. Lebbini tööd.²⁴ H.-A. Lebbin näitab oma monograafias eesti kodanlik-natsionalistliku ladviku tegevust sõja ajal ja kummutab Nõukogude Eesti arengu andmete alusel emigrantide katsed tegelikkust kuritahtlikult moonutada.

Läti, Leedu ja Eesti ühiskonnateadlaste ühistööna ilmus 1979. aastal Riias monograafia Baltimaade reaktsioonilistest pagulastest kapitalistlike riikides.²⁵

Hoolimata nimetatud uurimustest ning eesti kodanluse välis- ja sisepoliitika põhjalikust käsitlest «Eesti NSV ajaloos» (3. kd.) ja «Ülevaates Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost» (2. osa), ootab eesti rahvusteadvuse areng kodanlikul perioodil veel üksikasjalikku uurimist. Selle töö vajalikkusele viitab tugev demokraatlik-internatsionalistlik hoovus kodanliku Eesti haritlaskonna vaadetes, mis ilmnes ka kultuurikon-

²¹ *Võime, L.* Tee uude ellu. Eesti asunduste ajaloost Kaukaasia Musta mere rannikul XIX sajandi teisest poolest kuni 1929. Tln., 1980.

²² *Kessel, E.* Andmeid Eestimaa Kommunistliku Partei rahvusvahelistest sidemetest aastatel 1920—1924. — Rmt.: Tõid EKP ajaloo alalt. VII. Tln., 1975, 104—118; *Kuuli, O., Toom, V.* Internatsionaalses rivis. Kommunistliku Internatsionaali Eesti sektsiooni võitlustest aastail 1920—1940. Tln., 1970; *Kuuli, O.* Ustavus proletaarsele internatsionalismile. — Eesti Kommunist, 1982, nr. 8, 21—25; *Мосберг Г. М.* О связях эстонских и финских трудящихся в 1900—1918 гг. — Скандинавский сборник V. Таллин, 1962, 135—162; *Либман А.* Интернациональные связи эстонского революционного рабочего движения. Таллин, 1977; *Plotnik, E.* Hans Pöögelmann ja Komintern. — Rmt.: Revolutsioonist revolutsioonini, 117—135; *Graf, M.* VK(b)P eesti sektsioonid. Tln., 1978; *Blumfeldt, A.* Eesti proletariaadi internatsionaalsed sidemed 1905.—1907. a. revolutsiooni ajajärgul. — TRU Toim., vihik 137. Tartu, 1963, 3—15.

²³ *Райд Я.* Прибалтийские немцы накануне и в период переселения из Эстонии (1934—1941). — Уч. зап. Тартуск. гос. ун-та, вып. 290. Tartu, 1972, 88—121; *Райд Я.* Планы гитлеровской Германии в отношении Эстонии и эстонского народа. — Уч. зап. Тартуск. гос. ун-та, вып. 399. Tartu, 1977, 31—49.

²⁴ *Говорушченко В. Г.* Основные направления фальсификаций буржуазными идеологами национальных отношений СССР. — В кн.: Ленинизм и современная идеологическая борьба в области национального вопроса. Москва; Каунас, 1970, 32—40; *Говорушченко В. Г.* Против искажения буржуазной советологией сущности и целей ленинской национальной политики. — В кн.: Ленинские принципы интернационального воспитания трудящихся. Таллин, 1975, 267—277; *Lebbin, H.-A.* Antikommunismi teenistuses. Tln., 1980. Vt. ka Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas. 1941—1945. 2 kd. Peatoim. L. Lentsman. 1. Eesti rahvas võitluses Nõukogudemaa vabaduse ja sõltumatus eest aastail 1941—1943. Toim. E. Sõgel. Tln., 1971; 2. Eesti rahvas võitluses Nõukogudemaa täieliku vabastamise eest ja sõja võiduka lõpuleviimise eest aastail 1944—1945. Toim. B. Tamm. Tln., 1977.

²⁵ Прибалтийская реакционная эмиграция сегодня. Литовская, латышская и эстонская антисоветская эмиграция на службе империализма. Под ред. В. А. Штейнберга. Рига, 1979.

taktide arendamises Nõukogude Liiduga ja suures huvis sotsialistliku riigi kultuurisaavutuste vastu. Seda on oma juba 1958. aastal ilmunud artiklis käsitlenud O. Elango, kes osutas nende sidemete põhimõttelisele tähtsusele eesti demokraatliku intelligentsi sotsiaalse orientatsiooni kujunemises.²⁶ Hiljem on arhiivimaterjalide alusel ilmunud põhjalikumad käsitlused Eesti ja Nõukogude suhetest teatri²⁷, ilukirjanduse²⁸, kujutava kunsti²⁹ ja pedagoogika³⁰ valdkonnas.

L. Tormis hindab Eesti ja Nõukogude Liidu teatrisuhete tähtsust järgmiselt: «Eesti noor kutseline teater kujundas oma loomingulist ilmet ja püüdis mitmesuunalistes otsingutes kasvatada kunstimeisterlikkust aastail, mil poliitilisel silmapiiril süvenes sõja- ja fašismioht. Suhtlemine Gorki, Pogodini, Stanislavski, Vahtangovi, Meierholdi, Popovi, Ohlopkovi ja Tairovi humanistliku ning ideelise kunstiga aitas hoida ja arendada eesti teatri demokraatlikke traditsioone, süvendada ja mitmekesistada lavalist realismi ning teritada teatriinimeste pilku ühiskondlike probleemide nägemiseks ja mõistmiseks.»³¹ Seda hinnangut võib üle kanda Eesti ja Nõukogude Liidu kultuurisidemetele tervikuna. Sellele lisaks valmistasid need sidemed ette pinda kultuurielu sotsialistlikele ümberkorraldustele Eestis 1940.—1941. aastal ja sõjajärgsel aastakümnel.

Pärast nõukogude võimu taaskeskestamist ja Eesti astumist NSV Liidu koosseisu algas eesti rahva arengus ja suhetes teiste rahvastega uus ajalooline etapp. Eesti rahvas kujunes sotsialismi ehitamise käigus sotsialistlikuks rahvuseks, kellel on oma iseloomulik klassistruktuur ja maailmavaade. Eesti sotsialistliku rahvuse kujunemise ja tema edusammude aluseks oli ja on nõukogude sotsialistlik rahvusriiklus ning tihe internatsionaalne koostöö teiste nõukogude rahvastega. Mõju avaldavad ka üha süvenenud sidemed sotsialistliku maailmasüsteemiga ning vastastikku kasulikud majandus- ja kultuurikontaktid teiste maadega. Uut tüüpi rahvussuhted Eestis on leidnud mitmekülgset käsitlust vabariigi ühiskonnateadlaste töödes.

Rahvussuhteid käsitlevatest publikatsioonidest moodustavad omaette rühma vabariigi juhtivate töötajate raamatud, milles iseloomustatakse Eesti NSV osa Nõukogude Liidu ühises riigis, meie vabariigi ja eesti rahva koostöösuhteid teiste nõukogude rahvastega. Siia kuuluvad J. Käbini, A. Vaderi, V. Klausoni, K. Vaino ja teiste tööd.³² Autorid käsitlevad Kommunistliku Partei poliitika elluviimist alates Oktoobrirevolutsioonist kuni tänaseni, puudutades kõiki partei poolt juhitavaid rahvussuhete valdkondi: majanduslikku koostööd, sotsiaal-poliitilisi suhteid, töötajate kasvatamist internatsionalismi ja rahvaste sõpruse vaimus.

²⁶ Elango, O. Kultuurisidemetest Nõukogude Liiduga eesti kodanluse diktatuuri perioodil (1920—1940). — Looming, 1958, nr. 7, 1065—1077.

²⁷ Tormis, L. Eesti ja Nõukogude Liidu teatrisuhetest 1920—1940. — Looming, 1972, nr. 12, 2078—2093; Tormis, L. Teatrisuhted üle idapiiri. Eesti teatri sidemetest nõukogude teatriga. 1920—1940. Tln., 1973.

²⁸ Eelmäe, A. Mõningaid Eesti ja Nõukogude Vene kirjanduselu kokkupuutepunkte 1930. aastatel. — Looming, 1967, nr. 10, 1585—1591; nr. 11, 1735—1743; Martinson, K. Eesti kirjanduse suhted Nõukogude Liiduga kahel sõjaeelsel aastakümnel. — Keel ja Kirjandus, 1972, nr. 12, 731—742.

²⁹ Solomõkova, I. Kunstikontaktidest NSV Liiduga 1919.—1934. a. — Rmt.: Eesti kunsti sidemeid XX sajandi algupoolelt. Tln., 1978, 169—192.

³⁰ Elango, O., Martinson, K. Eesti pedagoogide suhetest NSV Liiduga 1920. ja 1930. aastail. — Nõukogude Kool, 1974, nr. 3, 262—263; nr. 4, 344—351; nr. 5, 437—439.

³¹ Tormis, L. Eesti ja Nõukogude Liidu teatrisuhetest 1920—1940. — Looming, 1972, nr. 12, 2093.

³² Käbin, J. Oktoobrirevolutsioon ja eesti rahvas. Tln., 1967; Käbin, J. Suur Oktoober ja Eesti. Tln., 1975; Кэбин И. В. В едином, могучем союзе. Таллин, 1982; Vader, A. Venpalikus liidus. Tln., 1972; Вадер А. Уверенной поступью. Эстония в братской семье народов СССР. М., 1979; Klauson, V. Loomesaastad. Tln., 1977; Vaino, K. Nõukogude Eesti eile, täna, homme. Tln., 1980; Вайно К. Советская Эстония. М., 1982; Ристлаан Р. Великое чувство общности. Таллин, 1982.

Sotsialistlike rahvussuhete poliitilised aspektid väljenduvad kõige otsemalt rahvusriikluse arengus, vabariigi võimkonnas sotsiaal-majanduslike ja kultuuriprobleemide lahendamisel, samuti üleliidulise tähtsusega küsimuste otsustamisel. Seepärast on rahvusriikluse käsitlusel oluline koht sotsialistlike rahvussuhete tundmaõppimisel. A. Vaderi eespool nimetatud töödes on toodud rohkesti andmeid nõukogude paljurahvuselise poliitilise süsteemi funktsioneerimisest, näidatud rahvusriikluse osa selles süsteemis. Sama teemat kajastab ka kollektiivne monograafia «Oktoobrirevolutsioonist arenenud sotsialismi põhiseaduseni Eestis» ja J. Kalitsa uurimus.³³

Paljurahvuselise riigi rahvussuhetes on oluliseks probleemiks majanduslik koostöö, sest selles realiseeruvad iga rahvuse majandushuvid ja kujuneb nende kooskõla üldriiklike huvidega. Meie vabariigi majandusteadlased on avaldanud mitu kollektiivset monograafiat Eesti NSV osalemisest liiduvabariikidevahelises koöperatsioonis.³⁴ Eraldi väärib esiletõstmist L. Tulbi uurimus, milles on analüüsitud rahvussuhete ja sotsialistlike majandussidemete vaherkorda ning rõhutatud üleliiduliste ja vabariikide huvide kooskõlastamise erakordset tähtsust sotsialistlike rahvuste vastastikuse lugupidamise ja sõpruse kindlustamisel.³⁵

Nõukogude Eesti majanduslikku koostööd teiste liiduvabariikidega on käsitletud ka kogumikus «Eesti NSV majandusliku ja õigusliku ülesehituse küsimusi» ja reas artiklites.³⁶

Sotsialistlike ühiskonnasuhete ja tootlike jõudude arengutase peegeldub ühiskonna sotsiaalses struktuuris. Viimase regionaalse ja rahvusliku eripära tundmaõppimine on aktuaalne, sest omavahel suhtlevate rahvuste sotsiaalse struktuuri sarnasusest või erinevusest sõltub nende suhete sisu.

Nõukogude Eesti sotsiaalse struktuuri uurimisel tehtud tööd annab hea ülevaate H. Rootsi ja U. Sõgla historiograafiline artikkel.³⁷

Ükski sotsiaalne rühm ei eksisteeri isoleeritult ja tööliklass kui kõige internatsionaalsema koosseisuga töötajate rühm täidab oma sotsiaalpoliitilisi funktsioone ühtse tervikuna, mitte aga eraldatud rahvuslike rühmadena. Sellegipoolest ei saa alahinnata vabariigi põhirahvuselt tööliste kohta üldises tööjaotussüsteemis, sest see mõjutab rahvustevahelise suhtlemise sotsiaalset sisu. Mõningatele rahvuslike rühmade erijoontele Nõukogude Eesti sotsiaalses struktuuris on osutatud E. Jaanvärgi, J. Kahki, K. Halliku ja U. Sõgla publikatsioonides.³⁸

³³ Oktoobrirevolutsioonist arenenud sotsialismi põhiseaduseni Eestis / R. Pullat, V. Sergejev, K. Siilivask, E. Silvet, L. Sišov, E. Truuvali. Tln., 1981; *Kalits, J.* Rahvussuhete reguleerimisest NSV Liidu uues konstitutsioonis. — Etnograafiamuuseumi aastaraamat. XXXII. Tln., 1981, 7—17.

³⁴ Eesti NSV majanduslikud sidemed NSV Liidu rahvamajanduse süsteemis. Tln., 1965; Экономические связи Эстонской ССР в системе народного хозяйства СССР. Таллин, 1969; *Kukk, K., Rajango, D., Rajasalu, T.* Eesti NSV üleliidulises tööjaotuses. Tln., 1982.

³⁵ *Tulp, L.* Eesti NSV majanduslikest sidemetest sotsialistlikus integratsioonis. Tln., 1972.

³⁶ Вопросы хозяйственного и правового строительства Эстонской ССР. Сборник статей. Таллин, 1973; *Rajango, D.* Eesti NSV põllumajanduse sidemed vennasvabariikidega sõjajärgseil aastail. — Rmt.: Sotsialistliku põllumajanduse areng Nõukogude Eestis. Tln., 1976, 233—242; *Rajango, D.* Tööstuse tootmissidemed. — Rmt.: Tallinna arengu probleemid. Tln., 1978, 189—196; *Kirsipuu, V.* Vennasvabariikide osa meie tootmise arendamises ja tarbimises. — Eesti Kommunist, 1982, nr. 3, 30—35.

³⁷ *Роотс Х., Сыгел У.* Социальная структура Эстонской ССР в условиях зрелого социализма: некоторые итоги и проблемы изучения. — Изв. АН ЭССР. Обществ. н., 1982, № 4, 329—348.

³⁸ *Яанвярк Э.* Основные изменения в социальной структуре населения Советских республик Прибалтики (По данным всесоюзных переписей населения 1959—1970 гг.). — История СССР, 1976, № 5, 119—137; *Кажк Ю.* Черты сходства. Социологические очерки. Таллин, 1974, 34—37; *Халик К.* Некоторые вопросы развития национально-социальной структуры горожан. — В кн.: Особенности пополнения основных отрядов интеллигенции. Таллин, 1981, 61—82; *Sõgel, U.* Nõukogude ühiskonna internatsionaalsest ühtsusest. Tln., 1982.

Ehkki Eesti NSV-s elavate rahvuste klassistruktuur on ühetüübiline ning nad erinevad vähe oma sotsiaalselt seisundilt, märgivad uurijad erinevusi nende paiknemises, samuti kutsestruktuuris. Need erinevused seostuvad Nõukogude Eesti kiire industrialiseerimisega, suurte kapitalmahutuste suunamisega tööstusse ning vennasvabariikidest lisatööjõu saamise võimalusega.

1960.—1970. aastail aktiveerus üleliidulises ulatuses sotsialistlike rahvussuhete uurimine, mille käigus tõstatas ka palju metodoloogiprobleeme.

V. I. Lenini rahvusteoreetilise pärandi aktualiseerimisele aitasid kaasa ettevalmistused NSV Liidu moodustamise 50. aastapäeva tähistamiseks. NLKP XXIV ja XXV kongressi seisukoht nõukogude rahvast kui arenenud sotsialismi sotsiaal-poliitilisest internatsionaalsest ühendusest, samuti Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi rahvuspoliitika põhimõtete ulatuslik interpreteerimine seoses NSV Liidu konstitutsiooni vastuvõtmisega suurendasid huvi sotsialistlike rahvussuhete vastu.

Suurenev tähelepanu rahvussuhete üldteoreetilistele probleemidele kajastus ka eesti uurijate töodes. V. Maamäe, O. Steini, A. Luksi ja K. Halliku artiklites leidsid käsitlust klassi- ja rahvussuhete dialektika, rahvussuhete kaks tendentsi, rahvusküsimuse kodanlikud käsitlused, rahvusliku ja internatsionaalse vaherkord jt. küsimused.³⁹

Rahvussuhete üldteoreetiliste probleemide seas on üks keerulisemaid nende suhete vaimne ja ideoloogiline külg, eriti aga rahvusteadvuse ja psühholoogilise küsimuse. Vabariigi teadlastest on neid uurinud A. Gorjatšova.⁴⁰ Rahvusteadvuse, temperamendi, karakteri, tunnete jt. sotsiaalpsühholoogiliste karakteristikute omavaheliste seoste tundmaõppimine on oluline rahvussuhete arengu juhtimiseks. G. Naani poleemilises artiklis teadus- ja tehnikarevolutsiooni mõjust rahvuskultuuridele on analüüsitud kultuurimuutuste rahvuspsühholoogilise tunnetuse vastuolusid nüüdisajal.⁴¹

Tiheda rahvustevahelise suhtlemise kaasnähtuseks on kakskeelsuse areng. Seda nähtust on Nõukogude Eestis uuritud mitmes plaanis, sest tegemist on nii hästi tähtsa teoreetilise kui ka väga aktuaalse praktilise küsimusega. Teoreetilised käsitlused tuginevad konkreetsetele sotsioloogilistele uuringutele. Siin tuleb esile tõsta E. Pälli töid, milles autor vaatleb üksikasjalikult rahvuskeelte arengu leninlikku kontseptsiooni ja selle interpreteerimist nõukogude ühiskonnateadustes tänapäevaste rahvuslike protsesside taustal.⁴²

³⁹ Stein, O. Rahvuste ja rahvussuhete arengu aktuaalseid küsimusi kommunismi ehitamise perioodil. — TPI Toim., nr. 324. Tln., 1971, 3—22; Luks, A., Külaots, V., Stein, O. Eesti sotsialistliku rahvuse kujunemisest. Tln., 1970; Hallik, K. Rahvused tänapäeva sotsiaalses progressis. — Looming, 1970, nr. 1, 124—137; Hallik, K. Rahvussuhete sotsiaalsetest ja poliitilistest aspektidest. — Looming, 1972, nr. 12, 2069—2077; Hallik, K. Rahvuslike ja internatsionaalsete sidemete ühtsus. — Looming, 1982, nr. 12, 1688—1695; Халлик К. Национальное и интернациональное в социалистическом образе жизни. — В кн.: Социалистический образ жизни. Межвузовский сборник. Таллин, 1978, 19—30; Maamägi, V. Rahvussuhete areng Eestis. — Eesti Kommunist, 1981, nr. 9, 22—27.

⁴⁰ Горячева А. Является ли психический склад признаком нации. — Вопросы истории, 1967, № 8, 91—104; Горячева А. Некоторые моменты социально-психологической характеристики нации. — Уч. зап. Тартуск. гос. ун-та, вып. 241. Тарту, 1969, 49—84; Горячева А. И., Макаров М. Г. Общественная психология. Л., 1979, 122—150.

⁴¹ Naan, G. Ühtse mitmekesisus. Rahvuskultuurid teadus- ja tehnikarevolutsiooni ajastul. — Eesti Kommunist, 1983, nr. 1, 24—31.

⁴² Päll, E. Rahvuskeelte arenemise perspektiividest sotsialismi ja kommunismi ajastul. — Keel ja Kirjandus, 1967, nr. 11, 649—662; Пяль Э. О некоторых вопросах развития наций и национальных языков Советского Союза. — Изв. АН ЭССР. Обществ. н., 1968, № 4, 386—401; Пяль Э. О развитии национальных языков и типах двуязычия. — В кн.: Проблемы двуязычия и многоязычия. М., 1972, 112—119; Päll, E. Rahvuskeelte kooseksisteerimisest Nõukogude Liidus. — Nõukogude Kool, 1980, nr. 7, 6—10.

Nõukogude ühiskonnas, sealhulgas Eestis toimuvaid keelelisi protsesses on uuritud ka keeledemograafilise nähtusena. U. Mereste ja M. Saarepera töödes on analüüsitud 1959., 1970. ja 1979. aasta üleliidulise rahvaloenduse andmeid emakeele ja rahvuse kohta, arutletud emakeele, rahvuskeele ja rahvusteadvuse seoste üle, näidatud rahvuskeelsuse sõltuvust territoriaalsetest kompaktisusest.⁴³

Nõukogude Liidu rahvussuhete üks olulisi probleeme on suhted otsest kontaktteeruvate etnoste vahel mitmerahvuselises keskkonnas, s. o. suhted vabariikide põhirahvuste ja seal elavate rahvusrühmade vahel. Nagu rõhutati NLKP Keskkomitee aruandes XXVI kongressile ja NLKP Keskkomitee otsuses NSV Liidu moodustamise 60. aastapäeva kohta, on see küsimus aktuaalne rahvusrühmade erinevate keele- ja kultuurihuvide, kuid ka sotsiaalsete vajaduste parema rahuldamise seisukohast. Eesti NSV rahvussuhteid, eri rahvustest rühmade sotsiaalset seisundit, keele- ja kultuurikontaktide on uuritud alates 1960. aastast. Nende suhete teoreetilise interpreteerimise katseid on teinud K. Hallik.⁴⁴

Eesti NSV-s korraldatud rahvussotsioloogilised uurimused olid esimesi sellelaadseid Nõukogude Liidus ja kasutatud metoodika sai üleliiduliselt tuntuks.⁴⁵ Vabariigi rahvussuhteid on uuritud ka NSVL Teaduste Akadeemia Etnograafia Instituudi etnosotsioloogilise uurimisprogrammi «NSVL rahvuste arengu ja lähenemise sotsiaal-kultuuriliste tingimuste optimeerimine» raames (programmi juht J. Arutjunjan). Eri aegadel korraldatud sotsioloogiliste küsitluste materjalidel põhinevad J. Kahki publikatsioonid ja ka mitmed ühistööd.⁴⁶ Eri rahvuste kultuuriorientatsioonide uurimisel on jõutud järeldusele, et vaba aja sisustamisel on palju ühisjooni. Sealjuures on eri rahvusrühmade omavaheline kultuuriline lähedus suurem kui ühe ja sama rahvuse eri sotsiaalsete rühmade oma. Kuid uurimisandmed näitavad ka küllalt olulisi rahvusrühmade kultuurihuvide erinevusi sõltuvalt nende erinevast adapteerumisest kultuurikeskkonda. «Sotsioloogilistes suletõmmetes Nõukogude Eesti kohta» leiavad käsitlust ka sotsiaalsed ja keelesuhted mitmerahvuselistes töökollektiivides, rahvusrühmade väärtusorientatsioonid ja etnilistes kontaktides avalduvad psühholoogilised hoiakud.

Rahvusteadvuse ja kultuuriorientatsioonide eriolukord kujuneb mitmerahvuselistes perekondades. Selle uurimist on alustanud J. Richter.⁴⁷

⁴³ Mereste, U., Saarepera, M. Keeledemograafilisi etüüde I—IV. — Keel ja Kirjandus, 1978, nr. 4, 200—206; Emakeel ja rahvuskeelsus; nr. 6, 336—341; Keeleline assimilatsioon; nr. 9, 540—545; Teine keel ja selle valdamine; nr. 10, 588—592; Eesti keele valdajaskond; Mereste, U. Muutusi eesti keele valdajaskonnas 1970—1979. — Keel ja Kirjandus, 1981, nr. 11, 661—668; Mereste, U., Saarepera, M. Rahvastiku enesetunnetus. Tln., 1978, 180—191, 196—212.

⁴⁴ Hallik, K. Sotsiaalsete suhete iseloomust mitmerahvuselistes keskkonnas. — TPI Toim., nr. 436. Tln., 1977, 37—51.

⁴⁵ Говорущенко В., Выханду Л., Кахк Ю., Келам А. Опыт применения корреляционного и факторного анализа в социологическом исследовании межнациональных отношений. — Информ. бюл. Научного Совета АН СССР по проблемам конкретных социологических исследований, № 9. М., 1968; Кахк Ю. Из опыта применения математических методов при социологическом исследовании национальных отношений. — В кн.: Тенденции изменения социально-классовой структуры советских наций и народностей. М., 1978, 62—68.

⁴⁶ Кахк Ю. Черты сходства. Социологические очерки. Таллин, 1974; Социологические очерки о Советской Эстонии. Сост.: Ю. Арутюнян, Ю. Кахк. Таллин, 1979; Sotsioloogilisi suletõmbeid Nõukogude Eesti kohta. Koost.: J. Arutjunjan ja J. Kahk. Tln., 1980; Арутюнян Ю., Кахк Ю. О некоторых результатах этно-социологического исследования взаимодействия культур народов СССР. Таллин, 1978, 85—93; Кахк Ю. О некоторых чертах и аспектах становления новой исторической общности — советского народа. (По результатам проведенных в Эстонской ССР в области культуры социологических исследований). — Изв. АН ЭССР. Обществ. н., 1972, № 4, 435—443.

⁴⁷ Рихтер Е. Об этническом составе и языке национально-смешанных семей Таллина. — Изв. АН ЭССР. Обществ. н., 1982, № 3, 263—273.

Üleliidulise etnosotsioloogilise uurimuse Eestit puudutavaid materjale on kasutanud L. Drobževa oma monograafias «NSV Liidu rahvaste vaimne ühtsus».⁴⁸ Töös on mitmekülgset iseloomustatud eestlaste ja teiste rahvuste omavahelisi suhteid erinevates eluvaldkondades, nende sotsiaalseid, kultuurilisi ja psühholoogilisi aspekte ning võrreldud Eestis valitsevaid rahvussuhteid teiste paljurahvuseliste vabariikide, peamiselt Moldaavia, Gruusia ja Usbekistani omadega.

Kuigi vabariigisestest rahvussuhete uurimisel on ära tehtud märkimisväärne töö, ei rahulda see veel täielikult praktika vajadusi. Eesti rahvuskoosluste lähedane sotsiaalne staatus on heaks eelduseks nende internatsionalistlike sidemete ja koostöö kujunemiseks ka vaimse elu sfääris. Seepärast on praktika jaoks tarvilikud uurimused mitmerahvuselise elanikkonna akulturatsioonist.

Sotsialistlike rahvuste arengu oluliseks seaduspärasuseks on üha suurenev internatsionaliseerumine ja rahvuste lähenemine üksteisele. Selle tulemusel on suur osa rahvuslikust elust meie maal mitmekülgset integreeritud nõukogude rahva ühisesse arengusse. Internatsionaalsete sidemete tihenemine ja rahvuste ühisjoonte tugevnemine ei nivelleeri aga rahvuslikku omapära ega pisenda rahvuste osa sotsiaalses progressis. Mitmes rahvusliku elu valdkonnas, eelkõige kultuuris on täheldatav rahvusliku mitmekesisuse kasv, rahvustevahelise integratsiooni ja diferentseerumise teisenemine juba küpsete sotsialistlike suhete alusel. See asjaolu on hakanud kajastuma nendes töödes, milles uurimisobjektiks on üldisemate protsesside rahvuslik-lokaalne vorm.

Kõige enam on niisugune lähenemine iseloomulik meie kirjandus- ja kunstisidemete uurimisele, seda nii minevikus kui tänapäeval. Rahvuskultuuri arengu jälgimine ajastu kultuuriprotsesside orgaanilise osana avardab tema seaduspärasuste mõistmist. Nii võimaldas meie professionaalse kujutava kunsti arengu kõrvutamine Euroopa kunstivoolude evolutsiooniga leida uusi aspekte rahvuslike kunstiilmingute hindamisel.⁴⁹

Monograafilistest käsitlustest on põhimõttelise tähtsusega N. Basseli uurimused Eesti kirjandussidemeist ja eesti kirjanduse tüpoloogilisest ühtsusest nõukogude paljurahvuselise kirjandusega.⁵⁰ Rikkaliku allikmaterjali analüüsi tulemusel jõuab N. Bassel järeldusele, et eesti sotsialistliku rahvuskirjanduse ühtsus kogu nõukogude kirjandusega ilmneb kunstilise tunnetuse teadvustatud historismis, humanistlikus inimesekontseptsioonis ja kommunistlikus kõlbelises ideaalis. Nimelt neis sotsialistliku realismi printsiipides näeb autor eesti rahvuskirjanduse jätkuvalt suurenevaid võimalusi ühtse paljurahvuselise sotsialistliku kirjanduse rikastamiseks.

Eesti kultuuri eri valdkondade ajaloo ja internatsionaalsete sidemete uuringud on ette valmistanud rahvuskultuuri kui rahva vaimse elu terviksüsteemi käsitluse võimaluse. A. Aarelaia ja E. Janseni ühistöös rahva kultuurielust näidatakse rahvuskultuuri ja kultuuritarbimise arengut struktureerimata talupojakultuurist kuni tänapäeva professionaalse kunsti tarbimiseni.⁵¹ Töö tugevaks küljeks on kutselise kultuuri ja kultuuritarbimise uurimine seostatuna sotsiaalsete olude ja üldise sotsiaal-kultuurilise situatsiooniga, mille ühe komponendina on eesti kutselise kultuuri arengulugu saatnud rahvusvahelised kultuurikontaktid ja laenud.⁵²

⁴⁸ Дробіжэва Л. Духовная общность народов СССР. М., 1981.

⁴⁹ Eesti kunsti sidemeid XX sajandi algupoolelt. Artiklite kogumik. Tln., 1978.

⁵⁰ Бассель Н. Литературные связи Советской Эстонии. Таллин, 1970; Бассель Н. К вопросу о роли эстонской литературы в общесоюзном литературном процессе. — Изв. АН ЭССР. Обществ. н., 1972, № 4, 445—451; Бассель Н. Типологические связи эстонской советской литературы с литературами других народов. Художественная проза. Таллин, 1980; Bassel, N. Internatsionalismist tänapäeva eesti kirjanduses. — Eesti Kommunist, 1979, nr. 9, 48—54.

⁵¹ Aarelaia, A., Jansen, E. Rahva kultuurielust minevikus ja tänapäeval. Tln., 1982.

⁵² Jansen, E. Hetkemõtteid kultuurivahetusest. — Looming, 1982, nr. 11, 1549—1556.

Sotsialistlike rahvussuhete uurimisega, nende teadusliku ja populaarse käsitlusega on eesti ühiskonnateadlased andnud oma panuse töötajate internatsionalistlikku kasvatusse. 1961. aastal ilmus kogumik «Vennalikus peres», milles jälgitakse rahvaste sõpruse teema kajastusi eesti demokraatlikus ja sotsialistlikus kirjanduses (E. Nirk), kujutavas kunstis (I. Solomõkova), muusikas (H. Kõrvits), teatrikunstis (P. Põldroos), tutvustatakse neid kunstiharusid rikastanud kontakte ja koostööd teiste rahvaste kunstnikega.⁵³ Kultuurisidemete osa internatsionalismi ja rahvaste sõpruse kasvatamisel on käsitletud I. Sevtšuki ja A. Laanemäe töödes.⁵⁴

Eestimaa Kommunistlik Partei on pidevalt ideoloogiatoõ keskseks ülesandeks pidanud töötajate kasvatamist sotsialistliku internatsionalismi ja rahvaste sõpruse vaimus. Seda tööd on käsitletud mitmetes publikatsioonides.⁵⁵

Töötajate internatsionalistliku kasvatus ja sotsialistlike rahvussuhete aktuaalseid küsimusi on korduvalt käsitletud vabariiklikel, regionaalsetel ja üleliidulistel teaduslikel konverentsidel. Konverentside materjalide publikatsioonid ja ka juubelikogumikud kajastavad nende probleemide käsitlusuundi ja taset vabariigi ühiskonnateadustes, samuti võimaldavad tõmmata võrdlusjooni vennasvabariikide teadlaste analoogiliste töödega.⁵⁶

Eesti ühiskonnateadlaste rahvussuhetealaste tööde lühiülevaade annab tunnistust uuritavate probleemide mitmekesisusest. Sel alal tehtu loob head eeldused eesti sotsialistliku rahvuse arengu ja tema internatsionaalsete suhete kompleksseks ajalooliseks ja sotsioloogiliseks uurimiseks. Alates 1983. aastast on rahvussuhete uurimine vabariigis koordineeritav ENSV TA kompleksprogrammi järgi «Rahvussuhete ja rahvustevahelise suhtlemise aktuaalseid probleeme Eesti NSV-s arenenud sotsialismi tingimustes». Eri valdkondades töötavate spetsialistide tegevuse ühendamine lubab loota rahvussuhete uurimise suuremat teaduslikku tulemuslikkust ja praktilist aktuaalsust.

⁵³ Vennalikus peres. Artikleid rahvaste sõprusest. Koost.: I. Oram, U. Polinski. Tln., 1961; В братской семье. Сборник статей о дружбе народов. Сост. И. Орам. Таллин, 1963.

⁵⁴ *Sevtšuk, I.* Eesti NSV teatri osast rahvaste lähendamisel aastail 1961—1964. — EPA teaduslike tööde kogumik nr. 44. Trt., 1966, 98—122; *Sevtšuk, I.* EKP tegevusest sotsialistlike kultuuride vastastikusel rikastamisel 1961—1966. — TRU Toim., vihik 299. Trt., 1972, 113—148; *Laanemäe, A.* Partei kultuuri arengu avangardis. Tln., 1976; vt. ka: *Hallik, K.* Kultuurisidemete osa rahvaste sõpruse kasvatamisel. — Eesti Kommunist, 1969, nr. 9, 25—32.

⁵⁵ *Вялс В.* Воспитание в духе советского патриотизма и социалистического интернационализма. М., 1974; EKP ideoloogiatoõ kogumisi. Toim.: V. Väljas. Tln., 1976; *Oram, I.* Sotsialistlik võistlus kui rahvaste sõpruse kasvatamise vahend. — Töid EKP ajaloo alalt. I. Tln., 1965, 165—186; *Oram, I.* EKP tegevus õppiva noorsoo kasvatamisel rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi vaimus (a. 1956—1961). — Töid EKP ajaloo alalt. II. Tln., 1966, 220—245; *Oram, I.* EKP tegevus üliõpilaste kasvatamisel rahvaste sõpruse vaimus (1956—1961). — TRU Toim., vihik 261. Trt., 1970, 109—122.

⁵⁶ К 50-летию образования СССР. Таллин, 1973; Тöid NLKP ajaloo alalt X. — TRU Toim., vihik 299. Trt., 1972; Ленинские принципы интернационального воспитания трудящихся. Таллин, 1971; Изд. 2-е, доп. Таллин, 1975; Межнациональные связи и взаимодействие культур народов СССР. Сб. статей. Таллин, 1978; Всестороннее развитие эстонской социалистической нации в братской семье народов СССР. Таллин, 1982.

NSV Liidu Teaduste Akadeemia
NSV Liidu Ajaloo Instituut

Tallinna Polütehniline Instituut

Esitanud V. Maamägi

Toimetusse saabunud
2. VI 1982,
ümbertöötatuna
7. VI 1983

**ОБЗОР РАБОТ ПО ИССЛЕДОВАНИЮ НАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ,
ОПУБЛИКОВАННЫХ В 1960—1982 гг.**

Особенности географического положения Эстонской ССР и многовековых контактов эстонского народа с соседними народами, а также задачи дальнейшего укрепления интернационального единства общества придают исследованию национальных отношений в республике научную и политическую актуальность.

В работах эстонских обществоведов в период после XX съезда КПСС исследован широкий круг вопросов развития эстонской нации и ее межнациональных связей и отношений. Большое значение имеет издание в это время крупных обобщающих трудов: трехтомников «История Эстонской ССР» и «Очерки истории Коммунистической партии Эстонии», двухтомника «Эстонский народ в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1941—1945», коллективной монографии по древнейшей истории Эстонии, а также восьмитомной «Эстонской советской энциклопедии» с дополнительным томом.

В области исследования национальных отношений дооктябрьского периода основное внимание уделялось проблемам этногенеза (Х. Моора, Л. Яанитс и др.) и национально-освободительного движения эстонского народа (Э. Янсен). Культурные и литературные связи с российскими народами исследованы С. Исаковым. Идейную борьбу вокруг национального вопроса, программу эстонских большевиков по национальному вопросу и национально-государственное строительство в период Октябрьской революции и гражданской войны исследовали И. Саат, К. Таммисту, Э. Сильк, М. Граф и Т. Карьяхярм; интернациональные связи эстонского революционного пролетариата — А. Блумфельдт, Х. Мосберг, А. Либман, О. Куули, В. Тоом, М. Граф и др.

Развитие культурных связей Эстонии с СССР в 1920—1940 гг., сыгравших важную роль в укреплении и развитии демократических и гуманистических традиций эстонского профессионального искусства, а также в борьбе против антисоветизма эстонской буржуазии, освещены в работах Л. Тормис, И. Соломыковой, К. Мартинсона, Ы. Эланго и др.

После восстановления Советской власти и вступления Эстонии в состав СССР начался новый исторический этап национального развития эстонского народа и его интернационального сотрудничества с братскими народами СССР. Экономические связи ЭССР в системе народного хозяйства Советского Союза исследовали Л. Тульп, В. Тармисто, Д. Раянго, К. Кукк и др. Проблемы развития национально-социальной структуры, социальных и языково-культурных отношений разнонационального населения ЭССР изучали Ю. Кахк, Э. Яанвярк, К. Халлик, Э. Пялль, У. Мересте, М. Саарепера, биэтнические семьи исследуются Е. Рихтер.

Особенности национального развития в инациональной среде на примере истории эстонского национального меньшинства в России и СССР были предметом исследования В. Маамяги и Л. Выйме.

Главными закономерностями развития социалистических наций являются всесторонняя интернационализация национальной жизни и сближение социалистических наций. В результате этого складывается типологическое единство разных сфер национальной жизни, образа жизни и культуры народа. Проблемы типологического единства эстонской литературы с литературой братских народов исследованы Н. Басселем.

Вопросы методологии и практики интернационалистического воспитания трудящихся нашли освещение в работах А. Горячевой, В. Вяляса, И. Обрама, Ю. Калитса, В. Говорущенко.

Опубликованные работы ученых республики, охватывающие широкий круг проблем национальных отношений, раскрывают достижения в области претворения в жизнь ленинских принципов национальной политики. Достигнутый уровень исследований национальных отношений является основой для их дальнейшего углубленного исторического и историко-социологического изучения.

*Институт истории СССР
Академии наук СССР*

Таллинский политехнический институт

Поступила в редакцию
2/VI 1982

После переработки
7/VI 1983

A REVIEW OF THE WORKS ON INTERNATIONAL RELATIONS PUBLISHED IN
SOVIET ESTONIA IN 1960—82

The specific features of the geographical position of the Estonian SSR and the contacts of the Estonians with the neighbouring peoples contribute to the scientific and political topicality of the study of national relations in Estonia.

Subsequent to the 20th CPSU Congress, much attention was paid in social studies to a wide range of problems concerning national development of the Estonians and their international contacts and relations.

Generalizing works on the history of Soviet Estonia, essays on the history of the Communist Party of Estonia and on the history of the Estonian people in the Great Patriotic War published at that time are of great significance.

In studies of international relations of earlier periods, special attention was devoted to the problems of ethnogenesis (H. Moora, L. Jaanits a. o.) and to the national liberation movement of the Estonians (E. Jansen).

A number of scientists studied the programme worked out by the Estonian communists to settle the national problems during the Great October Socialist Revolution and the Civil War (J. Saat, E. Silk, K. Tammistu), also the international relations of the Estonian working class (A. Liebman, M. Graf, H. Moosberg, a. o.).

The review includes the works by L. Tormis, Y. Solomykova, K. Martinson, a. o., featuring the cultural relations of Estonia with the Soviet Union in 1920—1940, that played an important part in the consolidation and development of democratic and humanistic traditions of the Estonian professional art as well as in the struggle against anti-Soviet ideas of the Estonian bourgeoisie.

Restoration of the Soviet power and joining the USSR marked the beginning of a new period in the history of national development of the Estonians, their international cooperation with the peoples of the USSR. Economic connections of the Estonian Soviet Socialist Republic in the system of the USSR national economy have been studied by the economists (L. Tulp, K. Kukk, D. Rajango), the social structure of a nation, social, language and cultural relations of the multinational population of Soviet Estonia have been analyzed by J. Kahk, E. Jaanvärk, E. Richter, E. Päll, U. Mereste, M. Saarepera, K. Hallik.

Some works touch upon the peculiarities of national development of the people living beyond the national surroundings, e. g. the history of the Estonians residing in Russia (V. Maamägi, L. Võime).

As a result of all-round internationalization common features in different spheres of national life and culture arise. International contacts of Estonian literature have been studied by N. Bassel.

Problems of the international upbringing have been analyzed in the works by A. Goryatchova, V. Väljas, I. Ogram, J. Kalits, V. Govorushchenko, a. o.

The studies published by the scientists on a wide range of problems of national relations provide a good evidence of realization of national policy of the Soviet government and the Communist Party.

*USSR Academy of Sciences,
Institute of the History of the USSR
Tallinn Technical University*

Received
June 2, 1982,
revised
June 7, 1983